

УДК 349.6(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.4>

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ «КЛІМАТИЧНА НЕЙТРАЛЬНІСТЬ»

Грицевич А.І.,

аспірант кафедри конституційного права та галузевих дисциплін

Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук

Національного університету водного господарства

та природокористування

ORCID: 0009-0005-6857-9260

e-mail: a.i.grytsevych@nuwm.edu.ua

Грицевич А.І. Правова природа поняття «Кліматична нейтральність».

Стаття присвячена комплексному дослідженню правової природи кліматичної нейтральності як нової категорії адміністративного права України та особливостей її нормативного закріплення в системі джерел національного законодавства. Автор аналізує поступовий розвиток концепції кліматичної нейтральності у межах державної політики України, визначаючи її характеристики, правову природу та взаємозв'язки з публічною адміністрацією, державною екологічною політикою та механізмами забезпечення сталого розвитку. Дослідження охоплює міжнародно-правовий контекст формування поняття кліматичної нейтральності, зокрема положення Паризької угоди 2015 року та досвід Європейського Союзу щодо закріплення амбітної мети досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року через Європейський зелений курс та Регламент ЄС 2021/1119. Особливу увагу приділено аналізу Закону України від 08.10.2024 № 3991-IX «Про основні засади державної кліматичної політики», який уперше на законодавчому рівні встановив юридично обов'язкову мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та проміжну ціль скорочення викидів парникових газів на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року.

У роботі досліджено систему джерел адміністративного права, що формують правові засади кліматичної політики, включаючи довгострокову стратегію низьковуглецевого розвитку, національно визначений внесок України до Паризької угоди, національний план з енергетики та клімату, стратегію адаптації до зміни клімату. Проаналізовано адміністративно-правові механізми досягнення кліматичних цілей, зокрема систему торгівлі квотами на викиди парникових газів, вуглецевий податок та інші економічні інструменти кліматичної політики, що мають імплементуватися відповідно до стандартів ЄС.

За результатами дослідження сформульовано висновки про подвійну правову природу кліматичної нейтральності як стратегічної цілі-принципу державної політики та нормативного припису, що визначає орієнтири для діяльності органів публічної влади у сфері охорони довкілля та забезпечення сталого розвитку в контексті євроінтеграційних процесів та післявоєнного відновлення України.

Ключові слова: кліматична нейтральність; адміністративне право; державна кліматична політика; декарбонізація; джерела права.

Hrytsevych A.I. The legal nature of the concept of «Climate neutrality».

The article is devoted to a comprehensive study of the legal nature of climate neutrality as a new category of administrative law of Ukraine and the features of its normative consolidation in the system of sources of national legislation. The author analyzes the gradual development of the concept of climate neutrality within the framework of the state policy of Ukraine, determining its characteristics, legal nature and interrelationships with public administration, state environmental policy and mechanisms for ensuring sustainable development. The study covers the international legal context of the formation of the concept of climate neutrality, in particular the provisions of the 2015 Paris Agreement and the experience of the European Union in consolidating the ambitious goal of achieving climate neutrality by 2050 through the European Green Deal and EU Regulation 2021/1119. Particular attention is paid to the

analysis of the Law of Ukraine dated 08.10.2024 No. 3991-IX «On the Basic Principles of State Climate Policy», which for the first time at the legislative level established a legally binding goal of achieving climate neutrality by 2050 and an interim goal of reducing greenhouse gas emissions by 65% by 2030 compared to the 1990 level.

The paper examines the system of sources of administrative law that form the legal foundations of climate policy, including the long-term low-carbon development strategy, Ukraine's nationally determined contribution to the Paris Agreement, the national energy and climate plan, and the climate change adaptation strategy. The administrative and legal mechanisms for achieving climate goals are analyzed, in particular the greenhouse gas emissions trading system, the carbon tax, and other economic climate policy instruments that must be implemented in accordance with EU standards.

Based on the results of the study, conclusions were formulated about the dual legal nature of climate neutrality as a strategic goal-principle of state policy and a regulatory requirement that defines guidelines for the activities of public authorities in the field of environmental protection and ensuring sustainable development in the context of European integration processes and post-war reconstruction of Ukraine.

Key words: climate neutrality; administrative law; state climate policy;; decarbonization; sources of law.

Постановка проблеми. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону № 3991-IX кліматична нейтральність означає рівновагу між антропогенними викидами та їх поглинанням, що корелює з умовами Паризької угоди 2015 р. і глобальною метою утримати зростання середньої температури в межах 1,5–2°C [12; 13]. ООН прогнозує необхідність зменшення світових викидів на 45% до 2030 р. та досягнення нульового балансу близько 2050 р. [2]. Відтак, розвинені країни проголосили наміри стати кліматично нейтральними не пізніше 2050 року. Європейський Союз (далі – ЄС) узяв на себе амбітне зобов'язання стати першим кліматично нейтральним регіоном світу до 2050 р., закріпивши цю мету у Європейському зеленому курсі (European Green Deal) 2019 року [4].

Протягом останніх років Україна активно інтегрується в глобальні та європейські процеси протидії кліматичним змінам. У 2020 році Україна офіційно підтримала Європейську Зелену Угоду, метою якої є досягнення кліматичної нейтральності європейського континенту до 2050 року. Раніше національна політика орієнтувалася на досягнення кліматичної нейтральності у більш віддаленій перспективі. Для прикладу Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179, юридично закріпила необхідність досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року [10]. Однак у процесі євроінтеграції згадані орієнтири стали переглядатися на користь більш амбітних. Зростання кліматичних загроз та зовнішніх зобов'язань зумовили необхідність надати цілі «кліматична нейтральність» офіційного юридичного статусу в національній правовій системі. У березні 2021 р. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) вказала на виклики і загрози національній безпеці в екологічній сфері та визначила першочергові заходи для їх нейтралізації, зокрема через формування сучасної державної кліматичної політики. Рішення РНБО (введене в дію Указом Президента від 23.03.2021 № 111/2021) започаткувало розробку рамкового кліматичного закону [14]. Сьогодні в умовах повномасштабної війни питання «зеленого переходу» лишається актуальним для післявоєнного відновлення України. Кліматична нейтральність інтегрована в бачення сталого розвитку і є серед пріоритетів державної політики навіть у період воєнного стану. Послідовно, можна стверджувати, що кліматична нейтральність постала новою стратегічною метою державної політики України, яка потребує належного правового закріплення та реалізації. Її досягнення вимагає комплексних змін у діяльності публічної адміністрації, економіці та екологічному управлінні. Дослідження цієї правової категорії є актуальним через формування нової нормативної бази та відсутність сформованої правозастосовної практики. Актуальність дослідження зумовлена і тим, що закріплення кліматичної нейтральності на законодавчому рівні відкриває Україні доступ до інструментів міжнародної фінансової допомоги та ринків (зокрема в рамках співпраці з ЄС), а також сприяє екологічній модернізації держави. Як наслідок, формуються нові вимоги до системи адміністративного права, яке покликане забезпечити реалізацію зазначеної мети.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні правової природи кліматичної нейтральності та особливостей її закріплення в системі джерел права України.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового забезпечення боротьби зі зміною клімату та досягнення нульових викидів привертає все більше уваги науковців в останні роки. Зо-

крема, досліджуються міжнародно-правові аспекти протидії змінам клімату та досвід ЄС у встановленні кліматичних цілей. І.В. Ковбас, Л.В. Струтинська-Струк та Б.І. Зетко у власному дослідженні здійснили аналіз адміністративно-правового регулювання питання кліматичної нейтральності в ЄС [6]. Н.В. Камінська у своїх працях досліджувала функцію держави із забезпечення кліматичної політики, акцентуючи увагу на міжнародних та європейських стандартах і стратегіях щодо кліматичної нейтральності [5]. Окремі публікації у сучасному науковому дискурсі присвячені висвітленню правових проблем охорони клімату в Україні (О.В. Лозо, К.О. Гавриленко) [7] та аналізу екологічної політики після ратифікації Паризької угоди (С. Романко) [15].

Водночас питання саме правової природи кліматичної нейтральності і її місця в системі джерел адміністративного права України залишалося малодослідженим до ухвалення новітнього кліматичного законодавства. Поява спеціального рамкового закону про державну кліматичну політику у 2024 році активізувала наукові дискусії. З'явилися аналітичні огляди та коментарі щодо положень цього Закону, які висвітлюють перспективи та виклики імплементації закріплених цілей. Успішна реалізація мети кліматичної нейтральності залежатиме від створення чітких механізмів виконання та моніторингу, належного фінансування заходів і інституційної координації зусиль органів влади. Послідовно, існує потреба саме в комплексному науковому дослідженні правової сутності кліматичної нейтральності та її нормативного забезпечення в українському праві, з урахуванням сучасних доктринальних напрацювань і зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж аналізувати нормативне закріплення кліматичної нейтральності, необхідно визначити зміст цього поняття та його правову природу. Кліматична нейтральність у науковій літературі та нормативних актах трактується як стан балансу між викидами парникових газів та їх поглинанням (або компенсацією) в результаті діяльності людини. Іншими словами, йдеться про досягнення «нульового» чистого обсягу викидів, що має зупинити антропогенний вплив на глобальну кліматичну систему. Кліматичну нейтральність можна розглядати як ціль (мету) публічної політики, яка набуває нормативного характеру через її закріплення в міжнародних та національних правових актах. На міжнародному рівні концепція кліматичної нейтральності закріплена у положеннях Паризької угоди, яка хоча прямо не вживає термін «нейтральність», проте встановлює завдання досягти балансу між викидами та поглинанням парникових газів у другій половині століття.

На регіональному рівні яскравим прикладом є право ЄС. ЄС проголосив мету стати кліматично нейтральним до 2050 року, закріпивши її спочатку у стратегічних документах (Європейська зелена угода 2019 р.), а згодом на рівні обов'язкового регулювання – у Регламенті ЄС 2021/1119 («Європейський кліматичний закон») [1; 4]. Закріплення у нормативно-правових актах перетворило кліматичну нейтральність на правову категорію. З'явилися відповідні механізми реалізації. Таким чином, правова природа кліматичної нейтральності проявляється як стратегічна ціль (ціль-принцип) екологічної політики, яка має довгостроковий характер і слугує орієнтиром для нормотворчості та правозастосування у сфері охорони клімату. Вона не створює безпосередніх суб'єктивних прав чи обов'язків для приватних осіб, але накладає обов'язки на державу визначати і впроваджувати ефективні заходи, щоб цю ціль досягти. У контексті адміністративного права кліматична нейтральність може розглядатися як один із принципів (або напрямів) публічного адміністрування у сфері екологічної безпеки, що направляє діяльність органів виконавчої влади.

Слід зауважити, що українське законодавство тривалий час не містило прямої згадки про кліматичну нейтральність. Загальні положення про необхідність зменшення викидів парникових газів та впровадження заходів щодо зміни клімату фігурували в стратегічних документах (наприклад, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 р., другий Національно визначений внесок України до Паризької угоди тощо), але до недавнього часу не були підкріплені спеціальним законом. Ситуація змінилася у 2024 році із прийняттям рамкового Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» № 3991-ІХ від 08.10.2024 р. Саме цей акт уперше на законодавчому рівні закріпив кліматичну нейтральність як одну з основних цілей державної політики у сфері зміни клімату. Згідно з ч. 5 статті 4 Закону Україна прагне досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року шляхом соціально справедливого та економічно ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку, при цьому допускається можливість тимчасових відступів у зв'язку з збройною агресією РФ та її наслідками. Окрім довгострокової цілі (2050 р.), Закон встановив також середньострокову ціль – скорочення обсягів викидів парникових газів не менш ніж на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 р. (ч. 2 ст. 4). Таким чином, на

рівні закону визначено чіткі кількісні орієнтири, досягнення яких є юридично зобов'язуючим для держави. Важливо підкреслити, що згадані кліматичні цілі набули статусу нормативних і мають враховуватися при формуванні всіх інших політик і рішень органів влади. Зокрема, Закон зобов'язує враховувати цілі державної кліматичної політики у програмах післявоєнного відновлення та економічного розвитку [12].

Варто зазначити, що Закон Закону № 3991-IX передбачає розгалужену систему джерел та актів планування, через які реалізується стратегічна мета нейтральності. До таких джерел належать:

- довгострокова стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р. (ст. 8 Закону) – документ стратегічного характеру, що визначає шлях декарбонізації економіки;
- національно визначений внесок України до Паризької угоди (ст. 9) – міжнародно-правове зобов'язання України щодо цільових показників скорочення викидів;
- національний план з енергетики та клімату (ст. 10) – середньостроковий комплексний план дій у сферах енергетики та клімату, який має узгоджуватися з відповідними документами ЄС;
- стратегія адаптації до зміни клімату (ст. 11) – документ, що визначає заходи з мінімізації негативних наслідків зміни клімату [12].

У сукупності всі згадані програмні акти належать до джерел адміністративного права програмного характеру (акти стратегічного планування), адже затверджуються урядом або іншими органами на виконання закону і мають нормативне значення для діяльності виконавчої влади. Їх наявність у системі джерел права забезпечує плановірність руху до кліматичної нейтральності та підконтрольність цього процесу з боку суспільства (через вимоги щодо моніторингу й звітування). Закон № 3991-IX закріплює і конкретні адміністративно-правові механізми досягнення кліматичних цілей. Зокрема, у розділі IV визначено економічні інструменти кліматичної політики. Важливе місце серед них посідає система торгівлі квотами на викиди парникових газів (СТВ). Закон передбачає створення правових засад функціонування національної СТВ, яка має враховувати цілі державної кліматичної політики та базуватися на принципах, закладених у ст. 6 Паризької угоди та директивах ЄС. Фактично йдеться про імплементацію в Україні положень Директиви 2003/87/ЄС, що запровадила Європейську систему торгівлі викидами (EU ETS) [8].

Як зазначає Н. В. Ільків, певні кроки в цьому напрямі здійснювалися ще до прийняття рамкового закону. У національному законодавстві були закладені основи для запровадження СТВ, що свідчить про вплив права ЄС на Україну. Мова йде про положення ЗУ від 12 грудня 2019 р. № 377-IX «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» [3; 9]. Проте лише новий Закон на рівні спеціального акта визначив СТВ одним із ключових інструментів досягнення кліматичної нейтральності. Наразі триває практична робота над впровадженням СТВ. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2025 р. № 146-р «Про затвердження плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів», планується запуск першого операційного етапу функціонування національної системи торгівлі квотами починаючи з 2028 року, та другого операційного етапу не раніше ніж через три роки з дня припинення або скасування воєнного стану [11]. Крім СТВ, законодавець передбачив можливість запровадження вуглецевого податку (податок на викиди CO₂) та інших фінансово-економічних інструментів, що створюють стимули для скорочення викидів (ст. 16 Закону). Таким чином, до системи джерел адміністративного права, що регулюють питання кліматичної нейтральності, увійшли нові для України регуляторні механізми ринкового типу, які мають нормативне підґрунтя.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що кліматична нейтральність набула в Україні якостей адміністративно-правової категорії. Вона закріплена у нормативно-правових актах, які належать до джерел адміністративного права (закон, урядові стратегії, нормативні накази міністерств тощо). Її досягнення забезпечується методами державного управління – плануванням, регуляторними та контрольними інструментами, діяльністю органів публічної адміністрації. З точки зору класифікації правових категорій, кліматичну нейтральність можна віднести до категорії «цілей і принципів державної політики» у галузі охорони довкілля, які мають загальносоціальний характер і спрямовані на публічний інтерес (забезпечення екологічної безпеки, сталого розвитку). Її особливістю є довгостроковість та всеосяжність, на відміну від конкретних нормативних приписів, кліматична нейтральність не вичерпується однією сферою чи галуззю, однак вимагає комплексного підходу, охоплюючи енергетику, промисловість, транспорт, сільське гос-

подарство та інші сектори. Послідовно, актуальним виступає питання узгодженості різних нормативних актів і компетенції різних органів. На практиці реалізація принципу кліматичної нейтральності потребує координації дій між центральними органами виконавчої влади (Міндовкілля, Міненерго, Мінекономіки тощо), місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, бізнес-сектором та громадськістю. Задля цього законодавець у ст. 6 Закону передбачив створення спеціальних консультативно-дорадчих органів з питань зміни клімату [12]. Зважаючи на наведене, можна стверджувати, що кліматична нейтральність стає інтегральною категорією адміністративного права, що поєднує нормативні установки (цілі), інституційні структури (органи, ради) та інструменти публічного адміністрування (плани, дозволи, квоти, звіти).

Українські науковці наголошують, що рух до кліматичної нейтральності потребує якісно нового рівня адміністративно-правового регулювання. Зокрема, С. В. Шерстюк підкреслює важливість належної імплементації «acquis» ЄС у сфері кліматичної політики для покращення екологічної ситуації та вирішення глобальних екологічних проблем. Внесення суттєвих змін до національного законодавства про охорону атмосферного повітря, енергетику та промислове забруднення розглядається як необхідна умова наближення до європейських стандартів [16]. Крім того, Н. В. Камінська звертає увагу на взаємозв'язок категорій «кліматична нейтральність», «функція забезпечення кліматичної політики» та «кліматична безпека держави», пропонуючи уточнити їх поняття для підвищення ефективності правового регулювання [5].

Висновки. Кліматична нейтральність сьогодні перетворилася з суто екологічного концепту на правову категорію адміністративного права. Її правова природа полягає у тому, що вона виступає стратегічною ціллю державної кліматичної політики, закріпленою в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Сьогодні у вітчизняній системі джерел права сформовано базове нормативне підґрунтя для досягнення кліматичної нейтральності, прийнято спеціальний Закон України, який визначає цю мету та механізми її реалізації, опрацьовуються державні стратегії і плани, імплементуються європейські інструменти. Таким чином, кліматична нейтральність інтегрована в нормативний простір як імператив, що спрямовує діяльність органів публічної влади у сфері охорони клімату. Водночас, як нова для нашої правової системи категорія, вона потребує подальшого концептуального осмислення та законодавчого уточнення.

З точки зору адміністративного права, кліматичну нейтральність можна розглядати і як принцип державного управління (принцип сталого, низьковуглецевого розвитку), і як програмну норму, що встановлює орієнтир для нормотворчості і правозастосування. Її закріплення на рівні закону надає їй нормативної обов'язковості, але ефективність досягнення залежить від належної імплементації – прийняття підзаконних актів, створення компетентних органів, забезпечення фінансування та контролю. Реалізація кліматичної політики вимагає модернізації правових механізмів управління та тісної взаємодії з європейським правовим полем. Війна та повоєнні виклики вносять корективи, але водночас не скасовують стратегічної важливості переходу до кліматично нейтрального розвитку. Навпаки, включення кліматичних цілей у порядок денний відбудови країни є запорукою довгострокової безпеки і сталого економічного зростання.

Підсумовуючи, юридична природа кліматичної нейтральності в українському праві проявляється як поєднання нормативного припису (обов'язку держави) і цільової настанови, що має керівне значення для системи публічного управління. Кліматична нейтральність стала принципом, відповідно до якого державна влада зобов'язана планувати і здійснювати економічні, екологічні та енергетичні реформи. Її закріплення у джерелах адміністративного права України свідчить про поступове визнання пріоритетності кліматичних змін у формуванні державної політики. Подальший розвиток законодавства і імплементації права має відбуватися у тісному зв'язку з міжнародними та європейськими процесами, виконання зобов'язань за Паризькою угодою, наближення до регуляторних стандартів ЄС, участь у спільних механізмах та проєктах. Послідовне виконання зазначених кроків сприятиме тому, що амбітна мета кліматичної нейтральності зможе перейти зі стадії декларації до практичної площини, забезпечуючи Україні екологічно безпечне і процвітаюче майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'): Regulation of 30.06.2021 no.

- 2021/1119. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R1119> (date of access: 04.08.2025).
2. For a livable climate: Net-zero commitments must be backed by credible action. The United Nations. URL: <https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition> (date of access: 27.07.2025).
 3. Ilkiv N. V. The legal instruments of the state environmental policy of Ukraine in the field of land use in the context of compliance with the European Green Deal. Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man. 2022. P. 18–44. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-209-8-2> (date of access: 04.08.2025).
 4. The European Green Deal : Communication of 11.12.2019 no. COM(2019) 640 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (date of access: 28.07.2025).
 5. Камінська Н.В. Функція забезпечення кліматичної політики держави: досвід зарубіжного і міжнародно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1, № 85. С. 78–83. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/314944/305860> (дата звернення: 23.09.2025).
 6. Ковбас І.В., Струтинська-Струк Л.В., Зетко Б.І. Адміністративно-правове регулювання питання кліматичної нейтральності у Європейському Союзі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2025. № 44. С. 399–408. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/1625/1407/> (дата звернення: 28.07.2025).
 7. Лозо О.В., Гавриленко К. Актуальні проблеми правової охорони клімату в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 203–205. URL: http://lsej.org.ua/12_2021/50.pdf (дата звернення: 23.09.2025).
 8. Про встановлення системи торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Союзу та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС: Директива від 13.10.2003 № 2003/87/ЄС: станом на 8 квіт. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-03#Text (дата звернення: 04.08.2025).
 9. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12.2019 № 377-IX: станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
 10. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 № 179: станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text> (дата звернення: 28.07.2025).
 11. Про затвердження плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 21.02.2025 № 146-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-2025-р#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
 12. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 28.07.2025).
 13. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text> (дата звернення: 28.07.2025).
 14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 23.03.2021 № 111/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2021#Text> (дата звернення: 28.07.2025).
 15. Романко С. Еколого-правова політика України у сфері зміни клімату. *Підприємництво, господарство і право. Земельне і екологічне право*. 2019. № 9. С. 88–94. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/9/16.pdf> (дата звернення: 23.09.2025).
 16. Шерстюк С.В., Шерстюк К.Д. Європейський зелений курс: можливості та виклики для України в реалізації кліматичної політики ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. No. 9. P. 186–188. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/41> (date of access: 23.09.2025).